

УДК 316.75:930(497.1)
 323.1(=163.41)(497.115)
 94(497.115)
 323(497.115)

DOI: <https://doi.org/10.5937/bastina36-60173>

Прегледни рад

Драгољуб Г. МАНДИЋ*
 Универзитет у Београду
 Филозофски факултет
 Одељење за историју

ИДЕОЛОШКА СТИГМАТИЗАЦИЈА НАУКЕ. СЛУЧАЈ КЊИГЕ О КОСОВУ ДИМИТРИЈА БОГДАНОВИЋА

Апстракт: Идеолошка оптерећеност представљала је једну од највећих мана историографије из времена социјалистичке Југославије. Строга контрола владајуће партије била је главни разлог што су многе важне теме биле неадекватно обрађиване или чак у потпуности избегаване. Стога се током осамдесетих година, након смрти Јосипа Броза, појавио велики број разнородних књига које су изазивале контроверзе како у партијским тако и у научним круговима. Међу њима спада и *Књига о Косову* академика Димитрија Богдановића, која је потом, као и њен аутор, доживела велики број политички мотивисаних напада. Поред анализе књиге, у раду ћемо реконструисати контекст у којем је она настала, мотив аутора да се позабави датом темом и реакцијама које је изазвало њено објављивање. Рад је заснован на изворима у виду штампе и сведочанстава савременика, као и на релевантној научној литератури.

Кључне речи: Димитрије Богдановић, *Књига о Косову*, идеологија, репресија, историографија, комунизам.

УВОД

Свеопшта криза која је социјалистичку Југославију задесила осамдесетих година прошлог века довела је до тога да историја оптерећује политику, а политика историографију. То је нарочито било видљиво у случају Косова, где је ситуација од 1981. и избијања албанске побуне била све напетнија, што је у извесној мери утицало на појаву одређеног броја књига које су се на различите начине бавиле прошлошћу овог подручја. *Насиље над албанском револуцијом* Панајота Пљакуа, *Сукоби на Косову* Спасоја Ђаковића, *Афирмација албанске националности у Југославији и савременословенски национализам и ирнденгизам у Албанији* Хајредина Хоџе, *Конијрареволуција на Косову* Мухамеда Кешетовића, као и *Албанци* која је објединила радове 12 аутора,¹

* ORCID 0009-0009-5655-935X, dragoljub.mandic997@gmail.com

1 Аутори књиге били су Франческо Алтимари, Хакиф Бајрами, Димитрије Богдановић, Зекериа Цана, Јаха Дранколи, Хајредин Хоџа, Душан Нечак, Албина Нечак Лук, Шукри Рахими, Скендер Ризај, Јанез Станич, Дрита Статовци и Александар Стигчевић. Према сведочанству Димитрија Богдановића, укључивање његовог чланка „Косово у светлу историје албанско-јужнословенских односа”, претходно објављеног 1982. у часопису *Савременик*, представљало је „чисту политичку злоупотребу”, јер је требало да послужи као маска објективности за поглавља других аутора

само су неке од књига које су у то време привлачиле пажњу јавности (З. Симић 1985: 16–18; Мишовић 1985: 34). Посебно је под лупом научне јавности била књига *Албаници*, критикована због националистичких ставова и ниског степена научности појединих аутора. Међутим, они се по томе нису битно разликовали од највећег дела историографије на Косову. У томе су се највише истицали Али Хадри, професор Филозофског факултета у Приштини, директор Завода за историју Косова и члан Академије наука и уметности Косова, као и Скендер Ризај, такође професор Филозофског факултета у Приштини и председник Друштва историчара Косова. На њихово штетно деловање први је указао њихов универзитетски колега Хасан Калеша, упозоравајући да Хадри и Ризај износе „очигледне фалсификате историјске прошлости”, међу којима је и тврдња да велике сеобе Срба под патријархом Арсенијем Чарнојевићем уопште није ни било (Николић 2003: 169–170).

Калешајево упозорење није имало никаквог одјека. Штавише, Ризај је убрзо изабран за шефа Одсека за историју на приштинском Филозофском факултету, док је Хадри крајем 1980. године предложен за награду АВНОЈ-а, при чему је у образложењу стајало да је, „ослањајући се на марксистичку мисао, што његовим делима даје изузетну важност”, успео да објави многобројне радове од „изванредног научног интереса” и наметне се као један од најистакнутијих албанолага и историчара НОР-а (Николић 2003: 170). Овакав однос према Хадрију и Ризају подстицао је квазинаучно деловање и код других албанских историчара са Косова, а које се односило на читав низ важних питања, почев од етногенезе и илирског порекла Албанаца па до конференције у Бујану. Да је тумачење ових питања било далеко од научних стандарда, свесни су били и појединци који су чврсто били „на линији” владајуће партије, па је тако у фебруару 1985. године коментатор *НИИ*-а, Звонко Симић, као највреднију од свих књига, препоручивао *Србију и Арбанију* Димитрија Туцовића (Николић 2003: 171–176).

Међу онима који су указивали на псеудоисторијске испаде албанских историчара са Косова био је и академик Димитрије Богдановић, који је у извештају са научног скупа поводом 650. годишњице Манастира Дечани, објављеном 15. октобра 1985. у *Књижевним новинама*,² описао проблематично излагање Скендера Ризаја. Поред незаобилазних тврдњи у вези за етногенезом Албанаца, Ризај је том приликом „изјавио ни мање ни више него да су Срби ’гурског порекла’, из области северно од Кавказа досељени на Балкан и тек успут славизирани” (Богдановић 1985а: 6). Иако су ови националистички ставови били толико радикални „у порицању и претурању резултата историјске науке о Балкану, српском народу и Албанцима, да би се историја света, а не само Балкана, морала поново писати у читавом свом распону од праисторије до наших дана када би се макар један ваљани аргумент нашао њима у прилог” (Богдановић 1985а: 6), Ризај због њих није сносио никакве последице.

која су представљала историјски фалсификат и великоалбански национализам. Наиме, када је 27. априла 1983. године давао сагласност Џанкарјевој заложби за учешће у стварању ове књиге, Богдановић је изразио наду да ће се његов рад наћи „у озбиљном и одговорном друштву”, што се за ауторе попут Хоџе и Ризаја никако не може рећи (Р. П. 1984: 12; Поповић 1985: 11).

2 Извештај је првобитно писан за *Полицику*, али је уредништво овог дневног листа одбило да га објави (Bogdanović 1986a: 31).

Међутим, када се свега неколико месеци касније појавила Богдановићева *Књига о Косову*, која је према научним критеријумима превазилазила већину историографских дела која су се на исту тему појављивала у то време, против ње је из партијских и академских кругова покренута жестока кампања, која је врло брзо превазишла оквир научне полемике.

„ПРЕЂУТКУЈЕ СЕ НЕ САМО ГЕНОЦИД НАШИХ ДАНА НЕГО И ГЕНОЦИД ПРОШЛИХ ВРЕМЕНА”

Академик Димитрије Богдановић (1930–1986) важио је за једног од највећих стручњака за средњовековну српску културу. По образовању теолог и правник, Богдановић је био свестрани истраживач светског угледа, било да се посматра као теолог, филолог, историчар цркве, средњовековне књижевности и права, археограф, палеограф или преводилац са грчког и старог српског језика. Поред великог броја научних радова, преведених и приређених књига, поглавља у *Историји Црне Горе* и *Историји српског народа*, те студија и монографија, међу којима је највећи одјек имала обимна књига *Јован Лесћевичник у византијској и старој српској књижевности*, Димитрије Богдановић је истовремено био и храбар критичар ондашњих политичких збивања у Југославији (Самарџић 1994: 221–227; Суботин Голубовић 1997: 7–39). Под утицајем провале албанског национализма који је током побуне 1981. године довео, између осталог, и до паљења конака Пећке патријаршије, а потом и до хроничног насиља и принудног иселавања српског становништва са Косова (Ристановић 2020: 181–203, 328–366), Богдановић је препознао потребу за научним преиспитивањем историје српско-албанских односа на овој територији. „Том послу је пришао разгневан дугим ћутањем оних који су били првопозвани да јавно огласе каква се несрећа спрема на том за нас судбоносном подручју”, писао је у својим дневницима Дејан Медаковић (2021: 748–74). Према сопственом признању, Богдановића је запањила „мера релативизовања ових односа у којој се изгубила свест да је српски народ на Косову и Метохији свој на своме, те да је његова савремена ситуација резултат једнога дугог, двестагодишњег насиља над њим: прогона истеривања, физичког и културног уништавања” (Bogdanović 1986a: 93–94). Сматрао је да су политичка збивања на Косову открила огромну празнину у познавању српско-албанских односа, и то не само када је реч о ширим слојевима народа, него и код уског круга носилаца власти који, у недостатку поузданих историјских знања, нису били кадри да схвате комплексност „савремених појава које се морају објаснити да би се могле разрешити на најбољи начин” (Батаковић 1986: 1). Имајући у виду да су знања о Косову и српско-албанским односима била „погибељно оскудна”, због чега су многи тражили ослонац у епским стиховима, фразама, паролама и мистификацијама које су временом постале аксиом, мотив Димитрија Богдановића да се научно позабави овим питањем сводио се на то да јавности пружи „поуздану историографску информацију, да би се проблем упознао у његовим правим мерама и да бисмо се као народ и као вишенационална заједница одбранили од замењених теза и мистификација, од полуистина и неоснованих комплекса који нам се управо из тих извора методично подмећу” (Bogdanović 1986a: 53; Батаковић 1986: 18).

Према сопственом признању, Богдановић се за питање Косова интересовао преко тридесет година. Још током педесетих година, као студент Правног факултета у Београду, бавио се дипломатском историјом српско-албанских односа и питањем разграничења 1913. године, те је у вези са тим изучавао архивску грађу и релевантну научну литературу (Bogdanović 1986a: 96). Иако је научну афирмацију стекао проучавајући друге области, Богдановић се, као познавалац српско-албанских односа на Косову, први пут представио огледом „Косово у светлу историје албанско-јужнословенских односа”, објављеном 1982. у часопису *Савременик*. Увиђајући да албански национализам у прилог својих захтева, поред демографских истиче и историјске аргументе, Богдановић је у овом огледу покушао да их оспори, почев од питања етногенезе и „илирске” тезе па до догађаја из 20. века. Том приликом је указао на комплексност односа између Албанаца и јужних Словена, пре свега Срба, који су били складни све до краја 17. и почетком 18. века, када албански упади добијају карактер трајне и масовне колонизације, праћене исламизацијом, асимилацијом и суровим насиљем које се наставило и током наредних векова. Стога је у закључку навео да је право српског, црногорског и македонског народа да живи на својој земљи оспорено трајним насиљем, истаквши да оно има „по свим обележјима и размерама карактер геноцида” (Bogdanović 1982: 523–536).

Иако је овај преглед јужнословенско-албанских односа касније инкорпориран у контроверзну књигу *Албанци*, он је истовремено најавио *Књигу о Косову* коју је Димитрије Богдановић почео да пише 1983. године. Књигу је требало да објави Издавачка радна организација „Светозар Марковић”, која је то 16. фебруара 1984. и обзнанила рекламом на страницама *Полишике*. Међутим, већ наредног дана је у истом листу пренета изјава Радивоја Цветићанина, извршног секретара Председништва ЦК СК Србије, који је изразио сумњу да књигу, која ће попунити „недостатак историографских истраживања високе амбициозности”, може написати аутор „који је о Косову иначе писао са неприхватљивих или крајње проблематичних позиција” (*Полишика*, 16. фебруар 1984: 16; Саратлић 1984: 10; Bogdanović 1986a: 93). Цветићанинова оптужба да је Богдановић у *Савременику* писао како су односи Срба и Албанаца на Косову „кроз историју до данас свагда били душмански”, иако неоснована, очигледно је била довољан разлог да „Светозар Марковић” одустане од читавог посла, а да књига, иако непрочитана, заједно са аутором, буде политички жигосана (Саратлић 1984: 10; Bogdanović 1986a: 1).

Међутим, Богдановић је *Књигу о Косову* поново најавио у интервјуу Радовану Поповићу, објављеном 1. јануара 1985. у *Књижевним новинама*. Том приликом је истакао да је у њој „развијено, аргументовано и до наших дана довео” своје виђење стања на Косову, чију је скицу, претходно, објавио у *Савременику* (Поповић 1985: 10). Такође, Богдановић је на неки начин и наговестио шта би читаоци могли очекивати од ове књиге:

Ако се стварима прилази исторично, онда се зна, а ја то и кажем, да су односи Срба и Албанаца пролазили кроз веома противречне фазе, при чему је однос симбиозе, доброг суседства па чак и братства био карактеристичан за далеко највећи и најдужи део наше заједничке историје на Балкану. Тек од почетка XVIII века,

а нарочито у току XIX века, ти односи добијају карактер перманентног насиља над српским народом, у знаку исламизације Албанаца и њиховог продора у српске земље, привилегованог и подстицаног од стране туђинске, отоманске власти (Поповић 1985: 11).

Поред тога, Богдановић се у овом разговору осврнуо и на тадашњу ситуацију на Косову, истакавши да питање Косова

није проблем албанске народности већ питање коначног опстанка српског народа и његовог националног и грађанског права да живи на земљи на којој је већ дословно хиљаду година. То је питање заштите и одбране српског народа од геноцида; не тражи српски народ 'етнички чисто' Косово, него то тражи албански шовинизам. Не може се, заиста се не може прихватити замена теза, коју методично спроводи великоалбанска пропаганда – индоктринирајући и саму националну свест Албанаца, да је суштина косовског проблема у албанском, уместо у српском питању. Излаз се очигледно може и мора наћи у неким другим поучкама историје, онима из времена доброг суседства и толеранције, али не по цену заташкавања историјске истине (Поповић 1985: 11).

Међутим, на овај Богдановићев интервју је у истом листу 15. маја реаговао Али Хадри, што је отворило оштру полемику између поменутих аутора. Он је навео да у прилог тези о илирском пореклу Албанаца постоји много аргумената „који имају снагу научног доказа”, те је оптужио Богдановића да се придружио „неколицини београдских колега, које су такође оспоравале историјски идентитет албанског народа” (Хадри 1985: 4). Хадри је, такође, истакао да су Албанци, као потомци Илира, „аутохтони на територијама на којима они данас живе”, због чега је оспорио Богдановићев став који је он „посудио од српске буржоаске историографије”, према ком су Албанци чинили „незнатну мањину све до XVIII века на Косову и у суседним областима”; оптужио га је и да „драстично искривљује историјску слику тврдећи да се албански народ у XIX и почетком XX века, а и у XVIII столећу, непријатељски односио према српском и другим балканским народима, делајући чак насилнички и великоалбански на њихов рачун, па и геноцидом на Косову”, да би на крају закључио да је апсурдно Богдановићево „гедиште о питању Косова као искључиво српском питању”, које је „посудио од великосрпске идеологије, којој није било важно национално начело за друге балканске народе” (Хадри 1985: 4).

На ове оптужбе Димитрије Богдановић је сразмерно оштро одговорио у наредном броју *Књижевних новина*. Хадријев напад је окарактерисао као врхунац смишљене кампање појединих албанских интелектуалаца „против српског народа, његовог присуства на Косову и његове свести о том присуству као чињеници нашег времена, а не само прошлости” (Богдановић 1985в: 3). Истакао је да ће јавност моћи да се упозна са аргументацијом његових научних погледа када буде изашла *Књига о Косову*, те да разговор са Радованом Поповићем није био прави повод за Хадријев напад, већ чињеница да се „српска наука после извесног периода ћутања усудила да са новом енергијом и памету, организовано, предузме истраживања југословенско-албанских односа” (Богдановић 1985в: 3). Оптужбе везане за ослањање на „српску буржоаску историографију” и занемаривање „марксистичког

метода” Богдановић је одбацио истакавши да „с поносом и радошћу” прихвата Хадријеву етикету наследника Илариона Руварца, Стојана Новаковића, Станоја Станојевића, Владимира Ђоровића, Николе Радојчића и других, да би се у закључку запитао „куда то воде албанску науку, културу, албански народ у целини”, људи попут Алија Хадрија и да ли су свесни да „изопаченом индоктринацијом заводе свој народ на опасне путеве сукобљавања са југословенским и другим балканским народима” (Богдановић 1985в: 3).

Имајући у виду одустајање првобитног издавача, као и ову оштру полемику која је трајала неколико месеци, можемо рећи да је јавност *Књигом о Косову* била заинтригирана чак и пре него што се појавила. Коначно, када ју је крајем новембра 1985. објавила Српска академија наука и уметности, иако је могла да се пронађе само у њеном здању у Кнез Михаиловој улици, прво издање је било распродато за недељу, а друго већ за месец дана (Bogdanović 1986a: 1).

„КЊИГА РАЗДОРА”

Иако је својевремено изазвала велико интересовање јавности, до сада се свега неколико аутора дотакло рецепције *Књиге о Косову* и то у оквиру ширих истраживачких целина.³ Реч је о синтези која се бавила најзначајнијим питањима српско-албанских односа, почев од етногенезе Албанаца и средњег века, османског периода током којег се дешавају преломни моменти у односу између ова два народа, затим периода од 1912. до 1941. године, преко збивања током Другог светског рата до послератних прилика које је одређивала политика владајуће Комунистичке партије Југославије.

У уводном поглављу Богдановић на интердисциплинаран начин преиспитује „илирску” и „трачку” теорију о етногенези Албанаца, при чему закључује да оне служе као подлога за реализацију идеје о окупљању свих Албанаца у „Великој” или „Етничкој” Албанији, као и о новом положају Албанаца на Балкану који би се темељио на „праву” старобалканских предака. Међутим, сматрајући да је ова идеја у супротности са сазнањима историје, археологије и лингвистике, Богдановић је упозорио да би се њеним прихватањем „часовник европске историје” морао вратити „бар за петнаест векова уназад, у време сеобе народа”, на којој почива распоред европских народа на целом простору од Урала до Атлантика (Богдановић 1985б: 9–16). Поред тога, Богдановић истиче да се први подаци о Албанцима јављају тек у 11. веку, те да њихово ступање у додир са Србима није имало обележје сукоба. Са друге стране, трајно насељавање Срба на простору Косова окончано је пре краја 9. века, и то не отимањем територије од Албанаца, јер у то време није постојала никаква њихова државна творевина нити скупина која је била релевантан политички чинилац, него од византијских и романских власника. Сматрајући стога да Косово у састав немањихке државе улази као етнички српска територија, Богдановић

3 Значај *Књиге о Косову* препознали су Коста Николић у истраживањима културне историје и историје историографије, односно Слободан Селинић у истраживању политичке историје СФРЈ (в. Николић 2003; Николић 2012; Селинић 2021).

одбацује тезу о немањихкој колонизацији овог простора, као и о седелачким скупи-нама Албанаца које су пре тога постојале. Уместо тога, Богдановић инсистира да су Срби и Албанци касније били подједнако интегрисани у немањихку државу, наводећи у прилог ове тезе велики број историјских извора (Богдановић 1985б: 20–33).

Међутим, кључну промену у српско-албанским односима, сматра Богдановић, донело је османско освајање Балкана и процес исламизације Албанаца у 16. веку. Први пљачкашки походи Албанаца, иако без насељавања, забележени су крајем седамдесетих година у околини Призрена, Ђаковице и Пећи, „наговештавајући сектор и правац главног продора на исток” (Богдановић 1985б: 65–68). С обзиром на то да „турску власт српски народ није никада признавао као вечну, никада није престајао да је мрзи и осећа као туђинску, насилничку, непријатељску”, он се укључивао у аустро-турске ратове не би ли се ослободио. Уместо тога, исход ових ратова биле су велике сеобе са простора Старе Србије крајем 17. и у првој половини 18. века (Богдановић 1985б: 72–84). На то се надовезао процес албанске колонизације, што је, уз исламизацију, албанизацију и велико насиље, полако али сигурно мењало етничку структуру овог простора: „Примањем ислама улазило се у заједницу фиса, примао албански језик и обичај, губила своја народност. Штавише као што је чест случај са конвертитима, чин примања ислама стварао је ново непријатељство према својој старој средини, исламизовани и албанизовани Срби били су потом најборбенији, ударни део албанске народности” (Богдановић 1985б: 85–98). Покушавајући да реконструише време и простор албанске колонизације, Богдановић уочава њен почетак већ у 16. веку, иако није био „обележен масовношћу нити успева да поремети етнографску ситуацију ни кроз следећа два столећа (Богдановић 1985б: 98). Први масовни таласи колонизације се јављају у време Великог бечког рата, а затим су се наставили током читавог 18. и 19. века, са циљем да се велики део српског етничког простора „поседне и присвоји”. Стога су уочи ратова који су довели до независности Србије на Берлинском конгресу, албанске насеобине постојале и на простору Топлице, Јабланице, Ветернице и Варденика, одакле су даље угрожавале Власину и Крајиште. Економске прилике и османска стратегија према којој су осетљиве тачке и правци морали бити под контролом повлашћеног муслиманског становништва, били су, сматра Богдановић, главни разлози албанске колонизације (Богдановић 1985б: 98–125).

Велика пажња у књизи је посвећена је феномену Призренске лиге, након чијег је оснивања ситуација за Србе под османском влашћу била још неповољнија. Према Богдановићу, Призренска лига је представљала прву организацију албанског национализма, која је, између осталог, утицала да расположење католичких Албанаца од тада постане антисрпско. Утемељена на великоалбанској идеји, она је порицала право српског и других неалбанских народа да живе на својој земљи. Сматрајући да су Срби са Косова и Метохије од 1878. до 1912. претрпели геноцид, Богдановић је био један од првих аутора који је у то време користио овај термин (Богдановић 1985б: 142–161). Након поглавља која су се бавила ослобођењем Косова 1912. године, односима током Првог светског рата и контроверзама везаним за међуратни период, Богдановић се позабавио једном врло осетљивом темом, а то је Други светски рат на Косову и однос КИЈ према тамошњем албанском становништву које је

у потпуности стало на страну окупатора. Уз њихову подршку, Албанци су спроводили терор над другим народима на Косову и Метохији, као и у Македонији. Први на мети били су колонисти који су протеривани у Србију и Црну Гору, док им је читава имовина бивала уништена или опљачкана. Као последица овог, још једног таласа албанског насиља, преко 60.000 Срба је до априла 1942. напустило простор који се налазио под контролом тзв. Велике Албаније. С обзиром на малобројност преосталих Срба и антијугословенско расположење највећег дела Албанаца, антиокупаторски устанак на Косову није могао избити силином која је била карактеристична за друге делове Србије и Југославије. Окупација Косова је затекла тамошњу организацију КПЈ у врло слабом стању, при чему Богдановић примећује упадљиво „несразмерно мали број Албанаца” у њеним редовима. Све до друге половине 1944. године, у два албанска партизанска одреда са Косова било је највише 70 бораца албанске народности. Међутим, Косово и Метохија и поред тога „улазе у нову Југославију као аутономна област са перспективом даље националне афирмације и осамостаљивања Албанаца у социјалистичком систему југословенске федерације” (Богдановић 1985б: 199–211). Разлог за овакав однос КПЈ према албанској мањини Богдановић је видео у њеној политици према националном питању, а која се ослањала на ставове српске социјалдемократије и Димитрија Туцовића, чија је „непогрешивост” у књизи подвргнута озбиљној критици. Такође, Богдановић указује и на то да је политика КПЈ према Албанцима од 1919. године па до краја Другог светског рата више пута еволуирала, при чему посебну пажњу поклања Бујанској конференцији, на којој је Народноослободилачки одбор Косова донео резолуцију са закључком да Косово и Метохија, као крај „који је насељен највећим делом шиптарским народом, а који као и увек, тако и данас – жели да се уједини са Шипнијом” (Богдановић 1985б: 211–227).

У књизи се, такође, критички преиспитује и постанак и развој косовске аутономије, која је касније омогућила албанском национализму да делује у новим условима. Иако константни притисци на Србе никада нису престајали, Богдановић објашњава да је Ранковићева смена омогућила да албански национализам експлодира већ након две године. Упркос чињеници да су албанске демонстрације на Косову и Македонији тада врло лако угушене, стање после 1968. године се одликовало „крајње бруталном и дрском политиком припреме за следећи корак”, а који се десио само годину дана након смрти Јосипа Броза. Без обзира што су дешавања у вези са демонстрацијама 1981. тада спадала у „наше време, о којем историчар не може још ништа да каже”, Богдановић је ипак имао потребу да истакне следеће:

Пре свега, 1981. је показала да албански национализам, сада већ и као отворени иредентизам, добија забрињавајући раст. Друго, да се у методима његовог дејствовања примењују и многи давно познати, такорећи класични методи: како у политичком маневрисању, покривању и 'чувању' кадрова те избегавању праве и доследне диференцијације тако и у мерама политичког притиска и насиља у спровођењу главних, далекосежних циљева. А главни је циљ да се створи платформа за интернационализацију 'косовског проблема' у једној коначно измењеној демографској и етничкој ситуацији Косова, а потом и других области у Југославији где живе Албанци. Расистичка парола 'етнички чистог Косова' је једна од главних

оперативних парола, која се, на жалост, упркос свим оценама, анализама и прокламованим мерама ефикасно спроводи у живот. Исељавање Срба и Црногораца са Косова, па чак и из оних општина 'уже' Србије где Албанци имају већину (Прешево, Бујановац, Медвеђа), наставља се несмањеним интензитетом (Богдановић 1985б: 211–251).

У том контексту, Богдановић се на крају позвао на извештај Светог архијерејског сабора Српске православне цркве из 1982. године, смело закључујући да је реч „о неометаној, па чак и заштићеној ескалацији великоалбанског шовинизма на Косову и Метохији” (Богдановић 1985б: 255–256).

Ставови које је Димитрије Богдановић изнео у *Књизи о Косову*, а поготово онај који се тицао историјске одговорности КПЈ, врло брзо су изазвали оштре реакције владајуће елите (Николић 2003: 182). Академик Дејан Медаковић је средином децембра 1985. забележио у свом дневнику да „Српској академији, која је издала ову књигу, отворено прете 'неугодним разговорима'. Српски политичари јавно говоре о неприликама које им ова књига доноси. А реч је о љутњи коју исказују друге републике” (2021: 733). Када је реч о штампи, књигу је први напао Перо Симић 7. децембра у *Вечерњим новостима*, оцењујући да је Богдановић „тоном који више подсећа на судски процес него на аргументовано и објективно разматрање свих релевантних чињеница, оптужио КПЈ и СКЈ за разбијање Југославије”; као највећи промашај ове књиге Симић је истакао то што је њен аутор „оспорио и негирао сам принцип националне равноправности”, тако што је њеном писању приступио са становишта „да су Косово и Метохија 'српска земља’” (П. Симић 1985б: 13). Са осудама је Симић наставио и наредног дана, када је у истом листу написао да је Богдановић својом књигом „на оптуженичку клупу извео Српску социјалдемократску партију (ССДП) и њеног вођу Димитрија Туцовића”, те да се, негирајући „принцип националне равноправности у целини и потребу да она важи за све народе и народности у Југославији”, сврстао међу оне који су Туцовића и српске социјалисте оптуживали за издајство, а то су, према Симићу, једино били „адвокати српске буржоазије и Коминтерна, на чијем је оснивачком конгресу 1919. речено да су они прешли на супротну, националистичку платформу” (П. Симић 1985а: 7).

Иако је Симић у својим чланцима изнео неосноване оптужбе уместо ваљаних научних аргумената, био је то само почетак хајке на Димитрија Богдановића и његову књигу. Нови напад се десио 13. децембра, када је у *Полицији* објављен текст Радмила Кљајића под насловом „Књига раздора”, у којем је *Књигу о Косову* окарактерисао као политизацију историје која „има, изгледа, једино сврху да на основу збивања из прошлости изриче пресуду” или да, „што је још горе, сенкама прошлости замрачује будућност”. Поред тога, Кљајић је *Књигу о Косову* „због неких својих неприхватљивих порука” сврстао у „сам врх леденог брега десно оријентисане историографије”, сматрајући да представља обојена виђења прошлости из којих проистиче „Богдановићева забринутост за судбину српског народа, односно, како он сам каже, намеће се питање 'опстанка и положаја српског народа – на Косову, у Југославији, на Балкану’”. На крају, неизбежна је била и оптужба због „обрачуна” са ставовима Димитрија Туцовића, јер је „Богдановићево виђење овог познатог социјалистичког мислиоца превршило сваку меру” (Кљајић 1985: 8).

Увидевши да је у питању још једна осуда заснована на политичкој уместо на научној основи, Богдановић је истог дана написао писмо главном уреднику *Полишике* Живораду Миновићу, у којем је истакао да једини „мотив и смисао *Књије о Косову* јесте у томе да се научним методом, историографски објасни генеза 'косовског проблема' и понуди аргументација за одбрану територијалног интегритета Југославије, угроженог подривачком делатношћу албанског национализма; затим да историјски приступ *Књије о Косову* релативизује природу односа између Срба и Албанаца, чији је конфликт „историјски условљен, али није фаталан”, те да се он „може савладати ако му се открију корени”; да принцип слободе и равноправности у књизи није оспорен, већ „уздигнут на ниво општег историјског опредељења, које има не само тренутан политички значај него и трајну хуманистичку перспективу”; да у књизи КПЈ (СКЈ) није оптужена за разбијање Југославије, већ да је њена политика подвргнута критичкој анализи, „која се не може избећи већ и због чињенице да је КПЈ припремила револуцију, водила народноослободилачки рат и креирала нову Југославију”; да нигде не тврди, „јер и не сматра, да Косово и Метохију није требало претварати у аутономну област, а поготову да Албанцима у Југославији није требало отворити перспективе националне афирмације”, већ упозорава на „извесне елементе у настанку и развоју косовске аутономије, који, по његовом мишљењу, имају сецесионистички карактер”; да су Косово и Метохија за њега пре свега југословенска земља, а такав став је у књизи „изричито формулисан, као што је аргументовано и ауторово уверење да је то, посебно, српска земља”, јер је неопобитна чињеница „да српски народ живи на Косову, да је хроничним насиљем и геноцидом сведен на мањину и да је чак и у тој мањини данас угрожен спровођењем политике 'етнички чистог Косова'”; затим да Димитрија Туцовића не сматра издајником нити се у књизи оспорава његов лични патриотизам, „него се ставови српских социјалдемократа и самог Туцовића о Косову и Албанији критички разматрају у ширем контексту историје српско-албанских односа”; као и да је *Књија о Косову*, као и свако научно дело, отворена за такву врсту критике, али не и за „паушалне и беспризивне политичке дисквалификације” (Bogdanović 1986a: 35–38).

Међутим, ово Богдановићево писмо, као ни поменути извештај са научне конференције у Манастиру Дечани, није доживело да буде објављено на страницама *Полишике*, нити је у *Дуи* објављен разговор који је о књизи водио 4. децембра са новинаром Срђом Стојанчевим (Bogdanović 1986a: 35, 53). Уместо тога, напади на *Књију о Косову* су се и даље настављали, о чему сведочи чланак Милорада Вучелића, објављен 15. децембра у *НИН*-у. Иако је том приликом признао „да је реч о књизи која релативно коректно интерпретира историјске изворе”, Вучелићев напис је, заправо, представљао још једну критику Богдановићевог односа према Туцовићу и његовим социјалдемократима, конкретно тврдње да су они формулу „великосрпског хегемонизма” преузели од аустријских социјалиста и марксиста. Након обрађања односа ССДП-а према анексији Босне и Херцеговине и Туцовићеве погибије у Првом светском рату, Вучелић на крају закључује:

То што се данас Туцовић у рукама албанске предренте или неког другог национализма може појавити као аргумент оптужбе или чињеница која је привидно против интереса српског народа, не значи да треба било шта чинити на његовом

дезавуисању. Сваки народ мора имати властито право на Туцовића – како сам већ имао прилику да напишем – он никако није и не мора бити привилегија само једног народа на Балкану и у Југославији, и то се право мора и реализовати, оно је у великој мери предуслов за сваки усправан и достојанствен ход. Баштињење Туцовићеве парадигме је одиста недељиво право и обавеза на југословенским просторима (Вучелић 1985: 35–36).

Служећи се политичким дисквалификацијама – које су се поново тицале наводних тврдњи да се „принцип националне равноправности народа и народности претвара у начин за разбијање Југославије” и да су „српски социјалисти и Димитрије Туцовић издали свој народ” – Богдановићеву књигу је 20. децембра напао и Живорад Ђорђевић, главни и одговорни уредник *Комуниста*, званичног гласила СК Србије и СК Југославије. Поред тога што је *Књију о Косову* окарактерисао као „трулу грађу”, Ђорђевић је на крају оптужио Богдановића за „силеџиство над историјским истинама” и тежњу да САНУ претвори у „бастион ретроградних идеја” (Ђорђевић 1985: 5).

Одбрана Туцовића била је саставни део критике коју је Димитрију Богдановићу упутио историчар Венцеслав Глишић. Поред тога, он је у *Полијици* 21. децембра окарактерисао *Књију о Косову* као „невешто срочену компилацију”, истичући да је за стручну и ширу читалачку јавност било „не мало изненађење да се један историчар старе српске књижевности упустио у тумачење савремених сложених међунационалних проблема на Косову, са намером да их расветли у светлу историје”, те да је њен аутор користио „углавном изворе и литературу српског порекла игноришући дела албанских историчара, што није у складу са методологијом историјске науке и што је довело до једностраних тумачења српско-албанских односа на Косову са аспекта уско схваћених српских националних интереса, односно као питање ’опстанка и положаја српског народа – на Косову, у Југославији, на Балкану’”. У закључку је Глишић са стручних прешао на политичке дисквалификације, тврдећи да *Књија о Косову* „својом националном искључивошћу не може допринети разумевању, а још мање решавању заоштрених међунационалних односа на Косову већ напротив, бујању национализма и с једне и с друге стране” (Глишић 1985: 11).

Са друге стране, једини који је о *Књизи о Косову* донекле афирмативно писао био је историчар Радош Љушић. Он је у *Књижевној речи* 10. фебруара 1986. објавио приказ у којем је навео да појава синтезе, каква је књига Димитрија Богдановића, представља праву реткост у српској и југословенској историографији. Детаљно анализирајући поглавља ове књиге, Љушић је навео да она може бити оспоравана, „нарочито код оних питања која историографски нису уопште, или не задовољавајући начин истражена, али то је пре слабост историјске науке као целине, а тиме и овог дела које се утало у њене зидине”. Иако „виспрен интелектуалац, добар зналац прошлости свог и суседних народа”, Богдановић је, према Љушићевом суду, писао књигу „да задовољи потребе одређеног тренутка” због чега је био спречен да „потпуније искористи литературу”, али да она због бројних предности ипак може „служити као приручник о Косову” и „подстрек за једно ново дело у коме би се приказале све нити у српско-албанским односима” (Љушић 1986: 25).

ЕПИЛОГ

Након што је неколико пута био спречен да одговори на велики број оптужби, Димитрије Богдановић је прилику да се његова реч чује у јавности добио тек 25. децембра у часопису *Стигуенџ*, где је објављен разговор који је са њим водио Лука Мичета. Поред опсервација о кључним тачкама српско-албанских односа, Богдановић је том приликом изнео и своје виђење тадашњег стања на Косову, апелујући на размишљање о „дубоким и далекосежним мерама” које би могле довести до његовог смиривања (Миџета 1985: 8–9). У разговору са Рашком Ковачевићем који је 1986. године објављен у јануарском броју ревије *Младосџ*, Богдановић је одговорио на критике Венцеслава Глишића и Радмила Кљајића: првом је одговорио да се за питање Косова интересовао преко 35 година, да *Књиџа о Косову* није компилација већ истраживачка синтеза, те да се у њеном писању руководио искључиво поуздано утврђеним чињеницама и резултатима дотадашњих истраживања, а не „националним кључем” који би наметао, између осталог, и ослањање на проблематичне радове Хајредина Хоџе, Али Хадрија и Скендера Ризаја; другог је Богдановић окарактерисао као „злонамерног судију”, јер је *Књиџу о Косову* оценио као „књигу раздора” због тога што се у њој говори о геноциду над српским народом, питајући се притом: „Како бих могао, у име чега бих смео то да прећутим, или друкчије да одмерим, или да прогласим неважним и неважећим?” (Bogdanović 1986a: 96–100).

Иако је о књизи, историји српско-албанских односа, југословенској солидарности у контексту тадашње кризе на Косову и њеним могућим решењима говорио у разговорима са Душаном Батаковићем у *Књижевној речи*, односно Мираном Лесјакком у *Младини* (Батаковић 1986: 1, 18, 25; Lesjak 1986: 8–10), они нису допринели да Богдановићеве мотиви за писање *Књиџе о Косову*, као ни ставови изнети у њој, буду боље схваћени у делу јавности који јој је био ненаклоњен. Уместо тога, напади су се и даље настављали, нарочито у загребачким листовима попут *Вечерњеј лисџа*, *Вјесника* и *Данаса* (Bogdanović 1986a: 4). Потоњи је 4. фебруара 1986. објавио чланак Фуада Мухића, који је најпре напао Богдановића због његовог позитивног односа према Николају Велимировићу и Јустину Поповићу, након чега се обрушио на *Књиџу за Косову*: „Уколико бисмо досљедно проводили њене постулате, тада би Албанцима требало укинути аутономију, свести их на грађане другог реда, ограничити им културна, образовна и просвјетна права и слободу кретања, а по једној натукници из Богдановићева дјела, поступити с њима као што се поступило с њемачком мањином у Војводини после рата” (Muhic 1986: 24–25). Поред тога, Мухић је Богдановићеву књигу оценио као „један од кључева којим се отварају врата неких академија и њихових ’забрањених градова’ иза чијих зидина у академијским фраковима ’бесмртника’ лагодно шета и приличан број декларисаних противника СКЈ”, да би у закључку изразио „наду да ће суд времена разоткрити идеолошки карактер и те литературе која хоће да је ’чиста наука’ али која даје исувише доказа о самој себи као о изопаченој и фрустрираној свијести а да би јој се могло вјеровати на пуку ријеч” (Muhic 1986: 26).

Међутим, изгледа да је Димитрије Богдановић тада одлучио да више не одговара на овакве политички и идеолошки мотивисане нападе. Уместо тога, он је најпре све своје претходне интервјуе и текстове везане за књигу, али и Косово уопште, сабрао током марта 1986. и објавио као књигу чији је наслов био *Разговори о Косову*.

Такође, у наредна два месеца је на тему Косова одржао два изузетно посећена предавања, од чега прво 8. априла у Студентском културном центру у Крагујевцу, а друго 15. априла у дворани Српске патријаршије у Београду (Обрадовић 1986: 15; Богдановић 1986б: 277; Богдановић 1990: 437). Као члан Одбора за одбрану слободе мисли и изражавања, Богдановић је потписивао петиције против насиља над косовским Србима, али и против кривичног прогона појединих косовских Албанаца због тзв. деликта мишљења (Чавошки 2009: 84–87, 109–111; Palavestra 2004: 162–163). Паралелно са наведеним, Богдановић је прикупао грађу за допуњено издање *Књије о Косову* и тада је уз помоћ Аделе Иванковић и Милорада Поповића, службеника кабинета Едварда Кардеља, успео да дође до записника са састанка одржаног 19. априла 1947. у Кремљу, којем су са совјетске стране присуствовали Јосиф Стаљин и Вјачеслав Молотов, а са југословенске Едвард Кардељ, Владимир Поповић и амбасадор Станоје Симић. У документу се, између осталог, наводи и део разговора на тему Косова, односно Кардељева изјава да „на територији Косова и Метохије има и данас више Албанаца него Срба. Ми мислимо касније, кад се боље повежемо с Албанцима, да им уступимо те територије”, на шта је Стаљин одговорио: „Врло добро, то је правилно” (Palavestra 2004: 159–160).

Међутим, Богдановић никада није стигао да заврши допуњено издање *Књије о Косову*, због чега је наведени документ још неко време остао непознат.⁴ Па иако је, према речима Дејана Медаковића, са „филозофским миром и умном надмоћношћу трпео све оне ниске ударце којима је био изложен” (2021: 748), они су очигледно утицали на погоршање његовог здравственог стања. „Приликом понављаних честих посета Димитријевом дому са децом и супругом Соњом, затицао сам Димитрија како грозничаво пише књигу о Косову (управо када су почели да се дешавају познати догађаји). Читаво време док је писао ову, можда до данас најбоље написану, стручну књигу о Косову, развијао се рак дебелог црева у његовом стомаку, који он није примећивао обузет потребом и дужношћу да изнесе у јавност оно што је о Косову у то време било неопходно да шири јавност сазна. *Књију о Косову* Димитрије Богдановић је успешно завршио, она је објављена и приказана јавности. Тек тада, болест која је откривена у одмаклом стадијуму и брзо га је однела”, присећао се академик Владета Јеротић (2018: 460). Преминуо је 14. јуна 1986. године на Војномедицинској академији, два дана након тешке операције (Лесковац, Пантић 1986: 521; Palavestra 2004: 163).

ЗАКЉУЧАК

Димитрије Богдановић је током своје кратке, али веома богате научне каријере више пута објављивао или приређивао дела праћена бројним идеолошким дисквалификацијама, почев од *Србљака* који је приредио заједно са Ђорђем Трифуновићем, преко *Историје старије српске књижевности* па до *Књије о Косову*.⁵ Међутим, потоња је својевремено, имајући у виду значај и актуелност теме, с разлогом изазвала највише

4 Документ је објављен тек 2010. године у зборнику докумената *Југословенско-совјетски односи 1945–1956* (в. Димић и др. 2010).

5 О негативним реакцијама на *Србљак*, односно *Историју старије српске књижевности* (в. Плаовић 2021; Jerkov 1982).

контрoверзи, као и велики број осуда које су скоро увек превазилазиле оквир научне расправе, док је истовремено њен аутор био спречаван да се у јавности од њих брани. Иако је Фуад Мухић тада изразио „наду да ће суд времена разоткрити идеолошки карактер” *Књиџе о Косову*, десило се нешто сасвим друго. Поред тога што је доживела укупно седам издања, која много говоре о њеном значају, *Књиџа о Косову* је на неки начин представљала путоказ за тада млађе историчаре попут Душана Т. Батаковића, а потом и за историчаре као што су Весна Зарковић, Петар Ристановић, Божица Слаковић Мирић, Игор Вукадиновић и многи други, који су својим научним достигнућима попунили велики број празнина у историји Косова и Метохије, а чију је дубину Димитрије Богдановић пре четрдесет година само наговестио.

ОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

- Bogdanović 1986a: Dimitrije Bogdanović. *Razgovori o Kosovu*. Beograd: D. Bogdanović, M. Dramićanin.
- Димић и др. 2010: Љубодраг Димић, Миладин Милошевић, Ђорђе Борозан, И. В. Бухаркин, Л. В. Внукова, Ј. А. Зеленко, М. К. Кравченко, В. А. Сољански, Софија Миршук, Мира Тохол, Вук Јеремић, Сергеј Лавров (ур.). *Југословенско-совјетски односи: 1945–1956: зборник докумената*. Београд: Министарство спољних послова.
- Јеротић 2018: Владета Јеротић. „Димитрије Богдановић – у моме сећању”. *Scala paradisi: академику Димитрију Бојдановићу у спомен: 1986–2016: љримљено на VI скују Огељења језика и књижевности, од 26. јуна 2018. године, на основу реферата академика Јасмине Грковић Мејџор и иностраног члана Анаџолија Аркадјевича Турилова*. Ур. Анаџолиј Аркадјевич Турилов и др. Београд: Српска академија наука и уметности.
- Лесковац, Пантић 1986: Младен Лесковац, Мирослав Пантић. „Димитрије Богдановић (1930–1986)”. *Годишњак САНУ*, год. 93, 521–525.
- Медаковић 2021: Дејан Медаковић. *Дани, сећања. [Књ.] 4*. Редиговао и за штампу приредио Владимир Давидовић. Нови Сад: Прометеј: Архив Војводине.
- Palavestra 2004: Predrag Palavestra. „Senke u potkrovlju Akademije nauka. Lični pogled na istoriju beogradskog Odbora za odbranu slobode misli i izražavanja (1984–1990)”. *Anali Borislava Pekića*, br. 1, 143–182.
- Чавошки 2009: Коста Чавошки (прир.). *Одбор за одбрану слободе мисли и изражавања: саопштења и друш документи*. Београд: Службени гласник.

ШТАМПА

- Батаковић 1986: Душан Т. Батаковић. „Косово у историјској свести нашег времена”. *Књижевна реч: лист књижевне омладине Србије: лист за књижевност, уметност, културна и друшвена џишњања*, бр. 272, 10. фебруар 1986, 1, 18, 25.
- Богдановић 1985а: Димитрије Богдановић. „Изазов критичкој историографији”. *Књижевне новине: лист за књижевност, уметност и друшвена џишњања*, бр. 696, 15. октобар 1985, 6.
- Богдановић 1985в: Димитрије Богдановић. „Фикцијама се ништа не решава”. *Књижевне новине: лист за књижевност, уметност и друшвена џишњања*, год. 36, бр. 689, бр. 1. јун 1985, 3.
- Богдановић 1986б: Димитрије Богдановић. „Српска црква у косовским неприликама”. *Православни мисионар*, бр. 172, јун 1986, 267–277.
- Вучелић 1985: Милорад Вучелић. „Право на Туцовића”. *НИН: Недељне информативне новине*, бр. 1824, 15. децембар 1985, 35–36.
- Глишић 1985: Венцеслав Глишић. „Једнострана тумачења”. *Полишика*, 21. децембар 1985, 11.
- Ђорђевић 1985: Ж. Ђорђевић. „Трула грађа”. *Комунист: орјан Савеза комуниста Југославије и Савеза комуниста Србије*, 20. децембар 1985, 5.

3. Симић 1985: Звонко Симић. „Вратимо се Туцовићу”. *НИН: Недељне информативне новине*, бр. 1779, 3. фебруар 1985, 16–18.
- Кљајић 1985: Радмило Кљајић. „Књига раздора”. *Полијтика*, 13. децембар 1985, 8.
- Lesjak 1986: Miran Lesjak. „Ne poznam faktorja, ki ogroža albanski narod”. *Mladina*, 7. februarja 1986, 8–10.
- Љушић 1986: Радош Љушић. „Сукоби и сеобе”. *Књижевна реч: лисћ књижевне омладине Србије: лисћ за књижевност, уметност, културна и друштвена питања*, бр. 272, 10. фебруар 1986, 25.
- Мићета 1985: Лука Мићета, „Pitanje Kosova – pitanje časti”. *Student: nedeljni list beogradskih studenata*, god. 48, br. 30–31, 25. decembar 1985, 8–9.
- Мишовић 1985: Милош Мишовић. „Двоструко виђење”. *НИН: Недељне информативне новине*, бр. 1824, 15. децембар 1985, 34.
- Muhić 1986: Fuad Muhić. „Nauka izoračene svijesti”. *Danas: informativno-politički tjednik*, 4. februar 1986, 24–26.
- Обрадовић 1986: Љубиша Обрадовић. „Косово је српска земља”. *Пољеди: лисћ ССО Универзитета „Светиозар Марковић” Крагујевац*, бр. 27, мај 1986, 15.
- Полијтика*, 1984: „1. Књига о Косову. Аутор: проф. др. Димитрије Богдановић”. *Полијтика*, 16. фебруар 1984, 16.
- Поповић 1985: Радован Поповић. „У прошлости увек има тајни”. *Књижевне новине: лисћ за књижевност, уметност и друштвена питања*, бр. 679–680, 1. јануар 1985, 10–11.
- П. Симић 1985а: Перо Симић. „Ко је издао народ”. *Вечерње новости*, 8. децембар 1985, 7.
- П. Симић, 1985б: Перо Симић. „Равноправност није милостиња”. *Вечерње новости*, 7. децембар 1985, 13.
- Р. П. 1984: Р. П. „Књига ме је изненадила...”. *Полијтика*, 11. децембар 1984, 12.
- Саратлић 1984: Рада Саратлић. „Угрожени многи циљеви”. *Полијтика*, 17. фебруар 1984, 10.
- Хадри 1985: Али Хадри. „Искривљена слика историје”. *Књижевне новине: лисћ за књижевност, уметност и друштвена питања*, бр. 688, 15. мај 1985, 4.

ЛИТЕРАТУРА

- Bogdanović 1982: Dimitrije Bogdanović. „Kosovo u svetlu istorije albansko-južnoslovenskih odnosa”. *Savremenik*, god. 28, knj. 58, sv. 12, decembar 1982, 523–537.
- Богдановић 1985б: Димитрије Богдановић. *Књига о Косову*. Београд: Српска академија наука и уметности.
- Богдановић 1990: Димитрије Богдановић. *Књига о Косову; Разговори о Косову*. Београд: Књижевне новине.
- Jerkov 1982: Aleksandar Jerkov. „O književnoistorijskom i mističkom u tumačenju stare srpske književnosti”. *Književna kritika: časopis za savremenu jugoslovensku književnost*, god. 13, br. 1, 83–89.
- Николић 2003: Коста Николић. *Прошлост без историје: њодемике у југословенској историографији, 1961–1991: њавни њокови*. Београд: Институт за савремену историју.
- Николић 2012: Коста Николић. *Српска књижевност и њолијтика: 1945–1991: њавни њокови*. Београд: Завод за уџбенике.
- Плаовић 2021: Ирена Плаовић. „Како се читао Срђљак? Рецепција Срђљака (СКЗ, 1970) од његовог објављивања до наших дана”. *Црквене студије: њодишњак Центра за црквене студије = Church studies: annual journal of the Centre of Church Studies*, год. 18, 395–415.
- Ристановић 2020: Петар Ристановић. *Косовско питање: 1974–1989*. Нови Сад: Прометеј; Београд: Информатика.
- Самарђић 1994: Радован Самарђић. *Писци српске историје*. Књ. 4. Београд: Просвета: Терсит.
- Селинић 2021: Слободан Селинић. *Срђија: 1980–1986.: њолијтика историја од Тита до Милошевића*. Београд: Институт за новију историју Србије.
- Суботин Голубовић 1997: Татјана Суботин Голубовић. „Научна оставштина Димитрија Богдановића”. *Димитрије Богдановић. Студије из српске средњовековне књижевности*. Избор и предговор Татјана Суботин Голубовић. Београд: Српска књижевна задруга.

Dragoljub G. MANDIĆ

IDEOLOGICAL STIGMATIZATION OF SCIENCE. THE CASE
OF *THE BOOK ABOUT KOSOVO* BY DIMITRIJE BOGDANOVIĆ

SUMMARY

Ideological bias was one of the greatest shortcomings of historiography from the time of socialist Yugoslavia. The strict control of the ruling communist party was the main reason why many important topics were inadequately covered or even completely avoided. Therefore, during the 1980s, after the death of Josip Broz, a large number of diverse books appeared, that caused controversy in both party and scholarly circles. Among them is *The Book About Kosovo* by academician Dimitrije Bogdanović, which later, like its author, experienced a large number of politically motivated attacks. In addition to analyzing the book, the paper will reconstruct the context in which it was written, the author's motives for addressing the topic, and the reactions provoked by its publication. The paper is based on sources in the form of press and testimonies of contemporaries, as well as relevant scientific literature.

Keywords: Dimitrije Bogdanović, *The Book About Kosovo*, ideology, repression, historiography, communism.